

ULUSAL KİMLİĞİN İNŞASINDA DİLİN ÖNEMİ VE İKİ DİLLİ BİR ÜLKE : KIRGIZİSTAN'DA DİL VE DİLE BAĞLI KİMLİK ve RADYO-TV YAYINCILIĞI SORUNLARI*

Prof.Dr. Huriye KURUOĞLU*

“Demokraside kutsal olan mekanizmalar değil, değerlerdir.”

A. Maalouf

ÖZET

Ulusların kimlik inşasında dil önemli bir faktördür. Bağımsızlığını almasının üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmesine karşın Kırgızistan'ın trajik dil öyküsü ise halen sürüyor. Sovyetler Birliğinin yönetimi altına girmeden önce, bölgede etkin olan İslam dininin etkisiyle Arapça alfabeyi kullanan Kırgızistan, daha sonraki yıllarda Sovyetler Birliğinin uyguladığı siyaset nedeniyle Kiril alfabesine geçmiş, bir başka deyişle ana dilleri olan Kırgızca'yı Kiril alfabesiyle kullanmaya başlamıştır. Ancak yaşanan değişim ve sancılar, alfabenin değişmesiyle sınırlı kalmamış. Sovyetler Birliği, o dönemde, izlediği politikaya paralel olarak yönetimi altında bulunan tüm ülkelerde olduğu gibi Kırgızistan'da da, dil konusunda kendi kuralları çerçevesinde düzenlemeler ve uygulamalar yapmıştır. Bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılında, ülkenin ciddi bir ekonomik kriz yaşamaması, alfabe ve dil sorununun ertelenmesine neden olmuştur. Aslında, ilki 1989 yılında çıkan, 1990'da Rusça'yla ilgili ek düzenlemelerin yapıldığı, ancak 2004 yılında yeniden revize edilen dil yasası nedeniyle ülkede gözler yeniden bu soruna çevrilmiştir.

Şu anda resmi ve devlet dili olmak üzere iki dile sahip olan Kırgızistan, aynı kaderi paylaştığı diğer yakın komşularının aksine ulusların kimliğinin oluşumunda ve devamında oldukça önemli bir yer tutan ana dil sorununu ne yazık ki hala tam anlamıyla çözememiştir. Çok temel ve radikal adımlar atılmadığı sürece de pek çözebilecek gibi görünmemektedir. Bu çalışmada önce Kırgızistan ile ilgili çok temel kısa bilgiler verilecek ve ardından ülkenin dil konusundaki tarihi özetlenerek anlatılacaktır. Kuramsal bölüme dilin ulusal kimliğin inşasındaki önemine dair bilgiler verilirken, kırsal ve kentsel yerleşimler bazında hangi dilin ağırlıklı olarak kullanıldığı tartışılacaktır. Bu yapılırken de, aynı zamanda, eğitimde

* 14-17 Haziran 2005 tarihinde İstanbul Elite Otel'de yapılan “KİMLİK ve KÜLTÜR III. Kültür Araştırmaları Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

*Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü

dille ilgili yaşanan sıkıntılar ve açmazlara değinilecek ve ana dilin kullanılması ve yaygınlaşması konusunda çok önemli olan televizyon yayınlarındaki dil oranları verilecektir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, sorunun çözümüne dair öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kimlik, Kırgızistan

ABSTRACT

Language is an important factor in establishing national identity. Although it has been over 15 years since it gained its independence, Kyrgyzstan's tragic story of language continues. Before going under the Soviet rule, Kyrgyzstan had used the Arabic alphabet with the influence of Islam; in later years, because of the Soviet policy, it moved to use the Cyrillic alphabet. In other words, they started using their mother tongue Kyrgyz with the Cyrillic alphabet. However, the transformation and the pains associated with it were not limited to the change of the alphabet. Parallel to the policies followed in all the countries it governed, the Soviet Union demanded changes in language in Kyrgyzstan as well. Because of the language law which has been passed in 1989, then had some amendments regarding Russian in 1990 and finally been revised in 2004, this subject has yet again begun receiving attention.

In this study, first some brief background information about Kyrgyzstan will be given, then the history of the country's language will be summarized. In the theoretical section of the study, important information about the language being an important factor will be given and the frequency of languages that are used in urban and rural settlements will be discussed. At the same time, the troubles and the dilemma regarding language use in education will be mentioned. Finally, the rates of language use in TV broadcasting, which is very important in the use and spread of the mother tongue, will be discussed. In the conclusion, suggestions for solution will be presented.

Key Words: Language, Identity, Kyrgyzstan

GİRİŞ

Dil birliği, ulusal kimliğin ve birliğin oluşumunda ve devamında son derece önemlidir. Ancak, bu ülkenin siyasi ve kültürel geçmişi, coğrafi ve demografik yapısı çift dilli olması açısından aynı konumda gibi görünen bazı Avrupa ülkelerine kıyasla, çok daha farklı bir yere ve öneme sahiptir ve bu nedenle özgün bir incelemeyi hak etmektedir.

5.000.000 nüfusa sahip Kırgızistan'ın, % 58'i Kırgız, % 18'i Rus, % 13.8'i Özbek, % 1.9'u Ukrayna, % 2.5'i Alman, % 12 si ise 82 farklı etnik gruptan oluşuyor. 198.500 M2 yüzölçümüne sahip ülkenin % 94'ü dağlarla kaplı. Nüfusun % 55'i tarım ve hayvancılık, % 15'i sanayi, kalan % 30'u ise hizmet sektöründe çalışıyor. Diğer etnik diller kendi aralarında konuşsalar da, baskın olarak, Kırgızca ve Rusça olmak üzere iki dil var. Son yıllara

gelinceye dek, ülkede göçebe kültür hakimdi. Halen nüfusun önemli bir oranı bu tarz bir yaşam sürmektedir.

2004 Yılı'nın şubat ayında zamanın Cumhurbaşkanı Askar Akaev tarafından imzalanan bir yasaya göre, Kırgızca'nın devlet dili, Rusça'nın resmi dil olması onaylandı. Uzak ve yakın tarih içinde yaşadığı süreçler nedeniyle Kırgızistan'ın sosyal ve ekonomik pek çok sorunu bulunmaktadır. Bilindiği gibi, her bir sorun, birbirine bağlı olarak, yadsınamayacak öneme sahiptir. Ancak, hem ulusal kimliğin inşasında ve ülke birliğini sağlamada taşıdığı önem, hem de diğer pek çok sorunun çözümünde, bu temel sorunun çözülmüş olmasının motor güç olabilmesi açısından, öncelikli çözüm bekleyen en büyük sorunların başında dil geliyor gibi görünmektedir.

Dünyada her üç yılda bir yaklaşık 20 civarında dil yok olmaktadır. 2003 Yılında, Kırgızca, B.M tarafından kaybolmak üzere olan diller arasında gösterilmiştir. Bu da, dil konusunun, gündemin en başında olması ve bir an önce çözüme kavuşturulması gereken bir sorun olma özelliğini arttırmış ve dikkatlerin bir kez daha bu konuya çekilmesini sağlamıştır.

"15.YY başlarında 10 bin ulusal dil varken, günümüzde bu sayı 6 bine düşmüştür. Yani 4 bin dil kaybolmuştur. Bilim adamlarının iddialarına göre, herhangi bir dili konuşanların sayısı bir milyondan daha az ise, bu dil, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Hatta kaybolmuş diller arasına girer." (Sarımsakov,2004:5)

İstatistiki verilere göre; "1926 yılında, Sovyetler Birliği içinde 194 dil yaşamakta iken, bu sayı günümüzde 101'e düşmüştür. Yaklaşık 70 yıl içinde 93 dil kaybolmuştur." (Çuy Bayanı,2004:5)

Dil-Kültür İlişkisi ve Anadilin Önemi

Kültür kavramı, üzerinde en fazla tartışılan ve konuşulan kavramlardan biridir. Bu nedenle pek çok kaynakta "kültür" e ilişkin çeşitli tanımlar görmek mümkündür. Örneğin, Moles, kültürü şöyle tanımlar; "Kültür, bireyin kendini gerçekleştirmesine ve bizzat gelişmenin gelişimine katkıda buldukları ölçüde, tüm alanlarda ve her bakımdan, insan ve insanlığın ortaya koyduğu ilerlemelerin bütünüdür." (Moles,1983:17) Ancak, tarih içinde toplumların kültürel gelişim ve değişimlerine baktığımızda kültürü oluşturan ürünlerin pek çoğunun dilin kullanılarak üretildiği yapıtlar olduğu görülür. Siyaset, edebiyat, din ve kültürün her türü dille geliştiği için tarihi süreç içinde dilin gücü daha da arttı. Dil düşüncüyü ve düşünce de dili

geliştirdi. Dil ile kültürün özdeşleştiği de bir gerçek. Nitekim, Kymlicka, kültür - dil ilişkisini ve kültürün oluşumunda ve korunmasında dilin ne denli önemli olduğunu şöyle vurgular: “Bir kültürün ait olduğu toplumun tarih ve kültürel mirasında değişiklikler olsa bile, dil istikrarlı oldukça, değişmedikçe kültürün varlığı yapısal anlamda tehlikede değildir.” (Aktaran;Tok, 2003:241)

Tarih boyunca, dil ve dilin toplumdaki önemi hep dile getirildi. Nesnelere tanıma ve onlara isim verip belirli bir düzen yaratma, insanlara mutluluk verdiği gibi onları bir yandan da ileriye taşıdı. Aynı zamanda, kültürün oluşumunda, gelişiminde ve gelecek nesillere aktarılmasında dilin ne denli önemli olduğunun altı çizildi.

Kişinin ya da toplumun dili, onun en büyük gücüdür. Tarihte güçlülerin zayıfların dillerini unutturmak ya da yasaklamak istemesi rastlantı değildir. Pek çok toplumda yaşanan bu gerçek, bazı ülkelerde daha trajik bir biçimde yaşandı ve pek çok ülkenin dili kayboldu gitti.

Toplumların bilgi, kültür ve sanat düzeyleri, dillerinin ve anlatım olanaklarının gelişimine koşut çizgidedir. Dilin geliştiği ortamda, her alanda yaratıcılık da gelişir.

Dil, duygu ve düşüncelerin anlatımını sağlayan en etkili araç olmasının yanı sıra, yapısı, kullanım olanakları ve sözcük dağarcığının genişliği ile düşünce gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bir ulusun kültürel değerlerinin oluşumunda en önemli araç dildir. Düşünce ve etkileşimdeki rolü, kazanılanların aktarımı yoluyla uygarlığa yardım eder ve kültürlerin gelişim ve zenginliğini sağlar.

‘Anadil’e gelince; çoğu kez değişik şekilde tarif edilir. Genelde insanın içinde doğup büyüdüğü ailenin ve buna bağlı olarak ait olduğu toplumun ona kazandırdığı, öğrettiği ilk dildir. Çocuk bulunduğu ortamdaki dili öğrenir ve bu, onun konuştuğu anadilidir. Bu dili “kendisinin” dili olarak benimser. İnsanı şekillendiren de bu dildir. Öğrenme, en iyi anadille olur. Anadil ile anlatım, yabancı dillere oranla 4-9 kat daha kolay, anlamlı, güvenli, duyarlı ve güçlü olur. İnsana kişilik kazandıran ilk olgu anadildir. Bilimin en güzeli anadille olur. Birey, anadiliyle daha özgür, sınırlamalardan uzak ve yücelmiş bulur kendini.

Dilin Ulusal Kimliğin İnşasındaki Rolü ve Önemi

Dil, aynı dille yaşayan insanların bireysel ayrıcalıklarının en iyi göstergesidir. Ayrıca ulusu ulus yapan en önemli unsur da dildir. Ulusları birbirinden ayıran, ama aynı zamanda onlara kimlik kazandıran da dildir. Dil, özgürlüktür ve yitirilirse özgürlük de yitirilir. Bir ulusta düşünce gelişirse dil de gelişir. Eğer diliniz zenginse, pek çok alanda diğer uluslardan

ilerisiniz demektir. Bu nedenle dil, bilimin ve sanatın oluşmasında, ilerlemesinde ve zenginleşmesinde temeldir. Başka bir deyişle, dil bu anlamda her şeyin göstergesi sayılmaktadır.

Dil bilincini oluşturmak, ulusal kimlik, kişilik ve benliğin oluşturulmasının en etkili yoludur ve bir dilin yaşayan bir dil olarak gelişimini sürdürmesi o ulusun saygınlığını arttırmaktadır. Bir ulusun, ekonomik, siyasal, kültürel bağımsızlığını ve dünyadaki onurlu yerini koruması, benliğine sahip çıkması, kendisine güvenmesi ve ulusal dilini bir zenginlik olarak yaşatması ve geleceğe taşımasıyla mümkündür.

Bir iletişim aracı olarak dil, yurttaşlar arasında duygu, düşünce ve inanç birliğini oluşturan, toplumsal yapıyı güçlendiren en güçlü ortak bağlardandır. Bir arada yaşayan insanların birbirlerini anlamalarına, tanımalarına ve düşüncelerini anlatabilmelerine, doğru iletişim kurmalarına olanak veren dil, aynı zamanda kitleleri birleştirme, yakınlaştırma ve kaynaştırma ögesidir.

Dil, yaşamın bütünüyle kendisidir. Toplum yaşadıkça, dil de yaşar, gelişir, ya da başka dillerin etkisinde yiter gider. Bu da beraberinde o ulusun yok olmasını getirir. Eskiden savaşla giden egemenlik, hükmetmek, yerini dili yok etmeye bırakınca, görülen sıcak savaşın yerini günümüzde, görülmeyen ve çoğu kez de gözden kaçan bu soğuk savaşa bırakmıştır.

Kırgız Dilinin ve İki Dilli Olmanın Dünü ve Bugünü

Kırgız toplumu çok uzun yıllar göçebe bir hayat yaşamıştır. Halen daha nüfusun önemli bir bölümü bu tarz bir yaşam biçimi sürmektedir. Bilindiği gibi bu yaşam tarzında egemen olan kültür, sözlü kültürdür. Yazı yoktur. “1924’e kadar hiçbir okuma yazmamız olmamıştı. 1924’de ilk gazetemiz “Erkinto” çıktı. Kırgızlar’ın kitle halinde okuma yazma öğrenmeleri sağlandı.” (Cumakunova,2003:4) Oysa ki, bilindiği gibi, bir kültürün gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yazı olması gerekir.

Ulusları oluşturan bireydir. Bu bağlamda, ulusal kimlik dendiği zaman da, öncelikle bireylerin kimliğinin ne denli önemli olduğu aşikardır. Bireylerin kimliğinin oluşumu ve gelişimi sürecinde dil vazgeçilmez bir yere sahiptir. Ve bu süreç esnasında da kişinin yakın ve uzak çevresiyle kurduğu ilişki her bakımdan ve her boyutuyla çok önemlidir. “Kırgız vatandaşlar, kendi ana dilleri olmasına rağmen, yanlarında yabancı olduğunda, Rusça konuşmayı tercih etmektedir. Hatta bazı Kırgız aileler, gelecek endişesiyle çocuklarının evde bile Rusça konuşmasını tercih etmektedirler.” (Schulter, 2003:21, Cumakunova,2003:6) Bu da bize Kırgızların yaşadığı bu sorunun, sadece ulusal değil, bireysel anlamda da, ciddi bir kimlik sorunu da

olduğunu göstermektedir. Sözü edilen bu durumların dışında, Kırgızca, bu dili, yani anadilini bilen Kırgızların genellikle evde ve sokakta konuştuğu dildir. Aslında bilim ve kültür hayatında hakim dil, ikinci dil olan Rusça'dır. Resmi yazışmaların, mahkeme kararlarının, yargının, parlamentonun, eğitim-öğretimin (genelde), basın – yayın organlarının dilinin, Rusça olması, Rusça'yı üstün dil haline getirmiştir.

Bir dilin yerleşik hale gelmesi ve kültür dili olabilmesi, yazı dili olarak yaşadığı scrüvene ve bu bağlamda da, o dilde üretilen yapıtların nicelik ve niteliğine bağlıdır. Burada iki önemli konuya dikkat çekmek gerekiyor. Birincisi, Kırgızca'nın Sovyetler Birliği'nde en son yazı dili haline gelen dillerden olmasıdır. Diğeri ise, Kırgızistan'da, bugüne gelinceye dek, alfabe konusunda çeşitli değişiklikler yaşamış olmasıdır. Her ikisi de, Sovyetler Birliği'nin o dönem uyguladıkları dil politikasından sonra, günümüzde yaşanan sorunların temelinde yatan önemli nedenlerdendir. Kırgız dilbilimci Cumakunova, bu durumu kısaca şöyle özetler:

“Arap alfabesinden Latin'e, ondan Kiril'e geçilmiş. Sonuç olarak dil konusunda teorik olsa da pek çok şey yapılmış. Fakat bir toplumun ihtiyacını tamamiyle her yönden karşılayabilecek canlı bir dil durumu yaratılamamış. Çıkan kitaplar, yazılan sözlükler iyi düzeyde çalışmalardır. Ancak, dil toplumun dili haline gelememi, giderek kendi kullanım alanını daraltmaya başlamıştır. Çünkü devletin iki dili var: Rusça ve Kırgızca. Rusça, dünyanın beş büyük dilinden biridir ve çok iyi bir edebi geleneği, gelişmiş grameri vardır. Yeni gelişmelere uygun sözcükler hemen üretilebiliyor. Bu durumda Kırgızca ve Rusça eşit olamaz.”
(Cumakunova,2003:5)

Sovyetler Birliği döneminde tüm Türk Cumhuriyetlerinde Rus dili, yönetim dili ve eğitim dili olması sebebiyle itibar görmüş ve Ruslar ile bu ülkede yaşayan diğer halklar arasında bir anlaşma dili olarak önemli bir rol oynamıştır.

“Devlet kurumlarında yüksek mevkiler elde etmek için kişilere iyi seviyede Rusça bilmenin şart koşulduğu bu dönemde diğer Türk yazı dilleriyle birlikte Kırgızca'nın da eğitim dili olarak kullanılması ihmal edilmiş ve Kırgızca eğitim

veren okulların sayısı gün geçtikçe azalmıştır. Bunun sonucu olarak Rusça, eğitimlilerin dili olarak yüksek seviyeli dil statüsü kazanırken, Kırgızca, Kırgız halkının evde konuştuğu dil, yani düşük seviyeli dil durumuna düşmüştür.” (Schulter, 2003:21, Karlsreiter, 2003:8, Cumakunova, 2003:6)

Ülkede, kırsalda yaşayan insanlarla büyük şehirde yaşayan insanların çoğu kez aynı dili konuşmamları nedeniyle birbirlerini anlamamaktadırlar.

“Bişkek’te ve Bişkek dışındaki büyük şehirlerde okullarda eğitim dili Rusça’ydi. Ama köylerde eğitim Kırgızca’ydi. Tamamıyla Kırgız diline yabancı, milli duygusu sifıra inmiş bir nesil yetişti büyük şehirlerde. Bunun yanı sıra köyden Kırgız çevresinde yetişmiş, şehirdekiyle aynı müfredat almış bir nesil yetişiyor. Bu iki tür Kırgız’dan biri Kırgızca hiç konuşmuyor, köyden gelenler de Rusça konuşamıyor. Bazıları konuşabiliyor, ama konuşamayanlar çoğunlukta.” (Cumakunova, 2003:6)

Bilindiği gibi, eğitim, dil konusunda en önemli kurumların başında gelir. Kırgız aileler için çocuklarını Kırgızca ve Rusça eğitim yapan okullardan hangisine gönderecekleri konusu, bir çıkmaz gibi görünmektedir. “Aile anadille eğitim yapan bir okula gönderse, o coğrafyada ve o ülkede, gelecekte iyi bir iş bulma olanağını riske sokmuş olmaktadır. Ama öte yandan Rusça eğitim yapan bir okula gönderdiği takdirde ise, çocuğun, anadilini iyi öğrenememe ve unutma riskini göze almış olacaktır.” (Schulter, 2003:21)

Aslında iki dilli olmak, tarihin çok eski çağlarından beri ve günümüzde de, dünyanın pek çok ülkesinde görülen bir olgudur. Örneğin İsviçre ve Lüksemburg, bu konuda örnek gösterilen ülkelerdendir.

“Hepimiz geldiği yer ve dillerimiz farklı, fakat bizi birleştiren sözcük ‘yurttaşlık’. Kuşkusuz hepimiz farklı geçmişlere, fakat yurttaş olarak genel sorumluluklara ve haklara sahibiz. İsviçre’de ve Lüksemburg’da hiç kimse farklı dillere sahip olmanın ülke birlik ve güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğunu düşünmüyor. Onların kimlik ve

*kültürünün bizi zenginleştirdiği düşünülüyor.”
(Karlsreiter, 2003:8)*

Ancak, bu kıyaslama yapılmadan önce, bazı önemli kriter farklılıklarının altının çizilmesi gerekmektedir. Birincisi; üst dil olarak adlandırılan anadilin dışındaki dilin ne denli baskın olduğu. İkincisi; ana dilin geçmişinin ne kadar eski ve köklü, ve yine buna bağlı olarak, o dilin kültürel mirasının olup olmadığı ve eğer varsa, bu mirasın zenginliği. Üçüncüsü ise, o ülkedeki demokrasi geleneğinin ne denli eski ve yerleşik olduğu. Tüm bu kriter farklılıklarından dolayıdır ki, iki dile sahip bazı Avrupa ülkelerini, Kırgızistan'a örnek göstermek veya onunla kıyaslamak çok doğru ve sağlıklı bir yaklaşım gibi görünmemektedir.

Araştırmalar, iki dilli olan kişinin ana dilini sokakta ve evde; ikinci dilini ise kültür, teknoloji ve siyaset üretmede kullandığını, bu durumda ise, ikinci dilin ister istemez üstün duruma geçmesiyle ana dilin yavaş yavaş gerilediğini göstermiştir. Kırgızistan'da iki dilliliğin sebebi olarak ülkede yaşayan Rus nüfus gösterilmektedir. Ancak, bu ülkedeki Rus nüfusu, Kazakistan'dan daha az olmasına rağmen, Rusça'nın seçkin kesimin dili olabilmesi için 1954'ten itibaren ülkede yaşayan Rus nüfusun, okullarda Kırgızca öğrenme zorunluluğu kaldırılır. Rusça eğitim diliydi ve 1980'li yıllarda Bişkek'te 69 okuldan sadece üçünde Kırgızca eğitim yapılıyordu.

1988 yılında Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Rusça'nın işlevinin artırılması ve çift dilliliğin (Kırgızca ve Rusçanın) devamı için: ayrıca, Rusça ve diğer azınlıkların dillerinin (Özbekçe, Dunganların ve Taciklerin dili ve Almanca) öğrenimi için kanun hazırlamış ve bu kanunla ikinci dil olan Rusça'nın öğrenilmesini desteklemiştir. Buna karşın Kırgız aydınları Kırgızistan'da iki dilliliğe, ve özellikle Rusça'nın ön plana çıkarılmasına tepki göstermişler ve Kırgızca'nın ilerletilmesi ve işlevinin artırılması için yazılar yazmışlardır. Bunun sonucunda 23 Eylül 1989 yılında, bağımsızlıktan iki yıl kadar önce Kırgızca'nın Rusça'nın yanında devlet statüsü kazandıran dil kanunu, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Şurası tarafından kabul edilmiş; yani, cumhuriyetin asıl halkı olan Kırgız diline, Rusça'nın yanında ikinci dil olarak yaşama hakkı verilmiştir. Kanun, Kırgızistan'daki tüm devlet görevlilerinin astlarıyla Kırgızca konuşmalarını şart koşuyordu. Halkı ve Kırgız aydınlarını mutlu eden bu kanundan sonra, 1990 yılında zaten devlet dili olan Rus diline, bu kez uluslararası ilişkilerde kullanılmak üzere SSCB'nin resmi dili statüsü verilmiştir.

Kırgızistan'da yönetim tarafından her fırsatta desteklenen Rus dilinin nihayet, 1997 anayasasında resmi dil olduğunu belirten mahkeme

kararı alınır. Aynı anayasada Kırgızca devlet dili olarak tekrar kabul edilir. Kırgız Cumhuriyetinin resmi diliyle ilgili 17 maddeden oluşan dil kanunu, 25 Mayıs 2000'de Kırgızistan parlamentosunda kabul edilir. Ve 29 Mayıs 2000' de dönemin Cumhurbaşkanı Askar Akaev tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.

Son olarak da, 2004 yılının şubat ayında, 1989 Yılında kabul edilen dil kanununa bir kaç madde daha eklenerek hazırlanan bir dil kanunu kabul edilir ve Cumhurbaşkanı Akaev tarafından onaylanır. Son olarak kabul edilen bu kanuna göre Rusça Resmi dil, Kırgızca ise Devlet dili olur. Daha sonra ise, aşama aşama olmak üzere belli bir süre sonra ülkenin tüm resmi kurumlarında artık sadece Kırgızca'nın kullanılmaya başlanması ve ancak, resmi evraklarda ise Kırgızca ve Rusça'nın birlikte kullanılması hedeflenmektedir.

İki Dilliliğin Kitle İletişim Araçlarına Yansıması

İnsanların toplumsallaşma sürecinde önemli bir yer tutan dil öğrenme ve kullanma konusunda, pek çok kişi ve kuruma sorumluluklar düşmektedir. Aile, okul ve dini kurumlar bunların başında gelir. Ancak son yıllarda, kitle iletişim araçları, toplumsallaşma sürecinde anılan tüm bu kurumların önüne geçmiştir.

Özellikle geniş kitlelere seslenerek, dilin kullanımını ve gelişimini doğrudan etkileyen yazılı, sözlü ve görsel basın, toplumsal sorumluluklarının bilincinde olmalı ve bir ulusun varlığı, kimliği ve onuru için çok önemli olan dil konusuna gereken hassasiyeti göstermelidir.

Ancak, Kırgızistan'da yaşanan özgün tarihi süreç nedeniyle TV yayıncılığı bu anlamda şu anda istenen noktada değildir. Sadece Kamu Yayıncılığı yapan KTP, kısmen yarı yarıya Kırgızca ve Rusça yayın yapmaktadır. Diğer özel kanallarda ise anadil Kırgızca'nın yayın oranlarındaki durumu daha da vahimdir. Yaşanan finansal sorunların yanı sıra, Kırgızca program yapacak yeterince eleman yetişmediği için, ne yazık ki, durum, ana dil Kırgızca açısından çok da parlak değildir. Bu açıdan da kısmen bir kısır döngü söz konusudur.

2004 yılının şubat ayında çıkarılan dil yasasına göre, yayın kuruluşlarına, yarı yarıya Kırgızca yayın yapmak zorunluluğu getirilmektedir. Ancak, mevcut koşullarda bu yasanın hayata hemen geçirilmesi imkansız görünmektedir. Nitekim görüştüğümüz KOPT TV yöneticisi de bu düşüncemizi doğrulamış ve "Bu oranı gerçekleştirmenin ne kendileri için ne de diğer özel kanallar için mümkün olmadığını" ifade etmiştir. (Ömürbekov;2004)

Devlet kanalı olan KTP'da olduğu gibi ülkenin yaklaşık yüzde yemişinden izlenebilen tek özel kanal olan KOPT da, ana haber bültenlerini

Kırgızca ve Rusça olarak iki dilde vermektedir. Ancak Kırgızca ana haber bültenlerinde, dönemin Cumhurbaşkanı Akaev'in yaptığı Rusça konuşmalar Kırgızca'ya çevrilmeden aynen olduğu gibi aktarılmaktadır. Yine bu kanalın yöneticisi Ömürbekov ile yaptığımız görüşme sırasında bunun nedenini sorduğumuzda birkaç kez Akaev'in Rusça konuşmasını Kırgızca'ya çevirerek yayınladıklarını, ancak kanallarının kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını ifade etti. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, yıllarca Rusça'nın Kırgızca'dan daha üst bir dil olduğu konusunda yerleşen inanç, ikincisi de, Kırgızca yeterli düzeyde bir kültür dili olmadığı için olsa gerek, Rusça söylenen bir metnin anlamının aynen Kırgızca'ya aktarılıp aktarılamayacağı konusunda duyulan endişe.

Ancak, bu yaşananlar, oldukça çarpıcıdır. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Başkent Bişkek başta olmak üzere bazı kent merkezlerinde bazı vatandaşlar Kırgızca'yı, kırsal yörelerde yaşayan Kırgız vatandaşları ise Rusça'yı iyi bilmemektedir. Bu durumda kırsal yörelerde yaşayan vatandaşların ana haber bültenlerinde dönemin başkanı Akaev'in konuşmalarını ne kadar anlayıp anlamadığı konusu dikkat çekicidir. Bu da kanımızca, ülkenin bir kısım vatandaşlarının, liderlerinin ne dediğini anlayamamaları gibi trajik bir durumu gözler önüne sermektedir.

Kırgızistan'da TV Yayın Şebekeleri ve Kanalları

Resmi kayıtlara göre, 72 TV istasyonu bulunmaktadır. Ancak buradaki TV kanalı sayısının bu denli fazla olmasının nedeni, kanalların çoğunun başka ülkelere ait olmasıdır. Kırgızistan'da televizyon kanallarını ve programlarını inceleyebilmek ve soruna daha sağlıklı yaklaşabilmek için, öncelikle televizyon yayın sistemlerine ve bu sistemlerde hangi kanalların bulunduğu ve hepsinden önemlisi bu kanalların izlenebilirlik durumlarına bakılması gerekmektedir.

Kırgızistan'da televizyon yayın hizmeti veren üç sistemin olduğu görülmektedir.

1. Kablo üzerinden yayın hizmeti veren TV sistemi ALA TV: 64 kanal
2. Uydu antenden yayın hizmeti veren CEKATEL TV :20 kanal
3. Halkın normal antenle **kısmen** izleyebildiği 12 kanal

Kısmen diyoruz, çünkü, halk, Başkent Bişkek'te, oturan semte göre ortalama 5 kanalı ancak izleyebilmektedir. Kırsal yörede ise bu 5 kanalın hepsinin izlenmesi mümkün değildir. Öte yandan, sistem kurulmadığı için, Bişkek dışında yaşayanların Kablo TV'ye ve CEKATEL TV'ye abone olma şansları yoktur.

Burada şu önemli hususların altını çizmek gerekiyor:

1. Halkın tamamı ALA TV'ye ya da CEKATEL TV'ye abone olamamaktadır. Ekonomik nedenler Başkent Bişkek'te yaşayan herkesin tüm kanalları izlemesine engeldir.
2. Bişkek dışında yaşayanlar ise, ALA TV'ye ya da CEKATEL TV'ye abone olma şansına sahip değiller. Yani Bişkek dışında yaşayan bir vatandaş, parası olsa bile yine bu kanalların tümünü izleme şansına sahip değildir.
3. İyi bir anten olduğu takdirde ise 12 kanal antenden izlenebilmektedir. Ancak bu 12 kanalın hepsini de izleme şansına sahip insan sayısı çok düşüktür. Çok iyi anten alma şansı olmayan vatandaşlar, coğrafi koşulların da etkisiyle mevcut antenleriyle ortalama en fazla 5 kanal seyredilmektedir. Ve yine bu da ancak Bişkek içinde yaşayan vatandaşlar için geçerlidir.

Ülkenin yaklaşık % 80'inde sadece KTP ve KOOPT kanalları izlenebilmektedir. Ülkenin her yerinden izlenebilen tek kanal ise kamusal yayın yapan KTP'dır.

TV Kanallarındaki Yayın Dilleri

Kırgızistan'da yayın yapan üç yaygın şebekesindeki TV kanallarının yayın dillerine baktığımızda, ilginç tablolar çıkar karşımıza.

64 TV kanalının yer aldığı ALA TV'de,

TV kanallarının yayın dilleri:

Rusça	33
İngilizce	11
Kırgızca	2
Rusça-Kırgızca	2
Almanca	1
Alm-İng	1
Çince	1
Fransızca	1
Hintçe	1
İspanyolca	1
İtalyanca	1
Japonca	1
Korece	1
Rusça-Gürcüce	1
Türkçe	1

20 TV kanalının yer aldığı CEKA TEL TV’de,
TV kanallarının yayın dilleri:

Rus	14
Müzik	3
İng-Rus	2
İng.	1

12 Kanalın yer aldığı antende ise, yayın dilleri:

Rusça	7
Kırgızca-Rusça	2
Kazakça-Rusça	2
Müzik	1

Kanal sayısı bu kadar görünse de, yukarda da değindiğimiz gibi, coğrafi yapı nedeniyle, tüm kanallar, ülkenin her yerinden izlenememektedir.

Çalışmamızda, mevcut üç Kırgız TV kanalı, program dilleri açısından incelendi. Konumuz açısından bakıldığında, kamusal yayın yapan kanal olması nedeniyle, sadece devlet kanalı olan KTR’in ortalama olarak yarı yarıya iki dilde yayın yaptığı, diğer iki özel TV kanalı olan KORT ve PİRAMİDA’ nın ise, Kırgızca ile hazırlanıp yayınlanan yayın oranlarının çoğu kez yüzde otuzlara bile ulaşmadığı gözlenmektedir. Adı geçen bu üç kanalda da, belli oranlarda, bazı programların, her iki dilde de yayınlandığı görülmektedir. Program içeriklerine bakıldığında ise, her iki dilde ortak yayınlanan programların başında ana haber bültenleri gelmektedir. Bunu ise müzik programları izlemektedir.

Sonuç, Çözüm ve Öneriler

Anadil öğrenimini kendiliğinden tamamlanan bir süreç olarak değerlendirmek, dil gelişimini önemli ölçüde yavaşlatmaktadır. Anadil öğreniminin, yabancı dil öğrenimi gibi yoğun uğraş gerektirdiği, sağlıklı anadil gelişiminin başka uzmanlıkların yolunu açacağı bilinmelidir. Bu nedenle, tüm bireylerin, Kırgızca’nın doğru ve etkili kullanımı konusunda duyarlı olması, yabancı sözcüklerden arınmış konuşma ve yazı dilini yeğlemeleri bu ülkede yaşayan yurttaşların birbirlerini daha doğru anlamak ve iyi tanımak yönünden büyük önem taşımaktadır.

Kırgız dilinin Devlet Dili statüsüne yakışacak duruma gelmesi için asıl görev, Kırgızistan Cumhuriyeti Meclisine düşmektedir. Meclis, Kırgızca’yı korumak ve geliştirmek amacıyla, dili, ülke sınırları içinde

eğitim-öğretimde, resmi kurumlarda, resmi yazışmalarda, yayın hayatında, radyo ve televizyon yayınlarında ve sanat faaliyetlerinde zorunlu hale getirmelidir. Öte yandan en kısa zamanda Kırgız Dil Kurumu kurularak gerekli faaliyetlere bir an önce başlanmalıdır.

Dilin en doğru biçimde kullanıldığı ya da kullanılması gereken yerlerin başında kuşkusuz üniversiteler gelmektedir. Üniversite hocalarının yazıları dilin güzel ve yetkin kullanımının örneği olmalıdır. Çünkü, bilim ve dil arasında çok sıkı bir bağ bulunmakta, insanlığı aydınlatan ve insanlığın önüne yeni ufuklar açan bilimin anlaşılabilirliği ve paylaşılması, dilin sunduğu olanaklarla gerçekleştirilmektedir.

Çocukların okul seçimi konusunda yaşanan sıkıntının çözümü ise, tüm okullarda iki dilde eğitim yapmaktan geçmektedir. Böylece gençler, hem eğitim ve mesleki hayat açısından eşit fırsat yakalamış olacaklar, ama öte yandan da, ana dillerini unutmamış olacaklardır. İsviçre kaynaklı bir sivil toplum kuruluşu olan CIMERA, bu amaçla projeler üretip hayata geçirmektedir.

“CIMERA'nın yürüttüğü “Çokdilli Eğitim Projesi”, Kırgızca, Rusça ve Özbekçe gibi dillerin, her birinin diğerini etnik dil durumuna düşürmeden öğrenilmesini amaçlayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Pilot olarak seçilen 9 ana okul ve 7 ilk okulda, bu uygulama başladı Bu kurumlarda dil geleneksel yöntemlerle öğretilmiyor. Onun yerine iletişimin anlamı ve yapısı temel alınarak iki veya üç dil kullanılmaktadır. Bunun anlamı, oralarda, dilbilimden ve etnik çalışmalardan anlayan iki veya üç eğitmenin birlikte öğretme çalışmalarına katılması demektir.”(Schulter, 2003:23)

Bu projeden amaçlanan, çocukların okullarda çok dilli ve çok kültürlü bir hayata alışmalarını ve bunu hayata geçirmelerini sağlamak ve böylece gelecekte çok dilli konuşabilen ve kültürler arası yeteneklere sahip kuşaklar yetiştirmektir.

Ana dilin benimsetilmesi ve yaygınlaşmasında çok önemli bir rolü olan yayıncılık açısından baktığımızda ise yapılması gerekenler kısa ve uzun vadede olmak üzere iki aşamada özetlenebilir. Kısa vadede, eldeki mevcut imkanlarla olabildiğince Kırgızca yayınların oranlarını arttırmak. Bunu yaparken de, Kırgızca eğitim yapan üniversite hocalarından ve bu eğitimi alan öğrencilerden yararlanılabilir. Özellikle İletişim Fakülteleri bu konuda ciddi bir destek olabilir. Öte yandan da, yine bu bağlamda, yayın

kuruluşlarının iletişim fakülteleriyle işbirliğine giderek, gelecekte Kırgızca yayın yapacak yeni kuşak meslek insanlarının yetişmesinde katkıda bulunmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Karlsreiter, A. (2003); *Media in Multilingual Societies Freedom and Responsibility*, Vienna, OSCE
- Moles, A. (1983); *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. Çev: N. Bilgin, İzmir, E.Ü Ed.Fak. Yay.,
- Ong, W.J (1995); *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Çev: S. Postacıoğlu, İstanbul, Metis Yay.,
- Schulter, B. (2003); "*Language and Identity: The Stuation in Kyrgyzstan and the Role of Pedagogy*", Multilingual Education and Mother Tanguce Education for National Minorities in Kyrgyzstan, Conferance Proceeedings 5, Osh, Kyrgyzstan, 15-16 April 2003
- Tok, N. (2003); *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul, Ayrıntı Yay.,

Gazeteler:

1. Papan Düşenbayev, Kırgız Tuusu, 30.03.2004, s.5
2. Nurlan Motuyev, Beşene,02.04.2004, s.3
3. Bazarbay Gapurov, Bishkek Times,02.04.2004, s.2
4. N.Esenbay kızı, Aalam, 16.04.2004, 7-sayfa.
5. Kencalı Sarımsakov, Aalam, 13.04.2004, s.5
6. Çolponbek Abıke uulu, Aalam, 02.04.2004.
7. S.Sariyeva, Erkin Too, 13.04.2004.
8. Çolponbek Abıke uulu, Aalam, 02.04.2004.
9. Aalam, 02.04.2004
10. Kabay Karabekov, Yeni Ordo, 09.04.2004
11. Chüy Bayanı, 03.04.2004, s.5
12. A.Abakeev, Erkin Too, 30.03.2004, Kırgız Tuusu,
13. Chüy Bayanı, 03.04.2004, s.5
14. Bakıt Amanbayev, Aalam, 26.03.04
15. Slovo Kırgızstana, 06.04.2004, ss.1-2
16. Sofya Bengalskaya, Argumentı i Faktı Kırgızistan, 13.04.2004, s.1
17. Ö.C.Osmonov/A.A.Asankanov, Kırgızistan Tarihi, Erkin Too 2001, s.391
18. Erkin Too, 06.04.2004, 4-sayfa. 'Russian Language to Stay Forever-Akayev', The Bishkek Observer, Bişkek , 2004, s.2-3.
19. Prof.Coldoşbekov Abdikerim, 'Yazı Kültürü Dil Değil', Zaman

- Kırgızistan, Bişkek 2004, s.22.
 20. The Bishkek Observer, April,6,2004
 21. The Bishkek Observer, March,16,2004
 22. The Bishkek Observer, March,9,2004

WEB Sayfası

www://pc12.soc.metu.edu.tr/bolum/bolum014.htm(2003)
 (Cumakunova&Özönder)

Yüzyüze Görüşme

23.02.2004 Tarihinde KOPT Genel Müdürü Ömürbekov'la yapılan yüzyüze görüşme.

EK: KIRGIZİSTAN'DA ALA TV'DE YAYIN YAPAN KANALLARIN ÜLKELERİ, DİLLERİ VE PROGRAM YAYIN TÜRLERİ

KANALIN ADI	ÜLKESİ	TÜRÜ	DİLİ
RTL	ALMANYA	HABER-EĞLENCE	ALMANCA
DEUTSCHE WELLE	ALMANYA	HABER	ALMANCA-İNGİLİZCE
CCTV	ÇİN	HABER-EĞLENCE	ÇİNCE
TV 5	FRANSA	HABER-EĞLENCE	FRANSIZCA
DDI NATIONAL	HİNDİSTAN	HABER-EĞLENCE	HİNTÇE
CNN	ABD	HABERLER	İNGİLİZCE
FOX NEWS	ABD	HABER	İNGİLİZCE
SKY NEWS	İNGİLTERE	HABER	İNGİLİZCE
BBC WORLD	İNGİLTERE	HABER	İNGİLİZCE
BBC PRIME	İNGİLTERE	HABER	İNGİLİZCE
EURONEWS	EBU	HABERLER	İNG-RUSÇA
FASHION CHANNEL		MODA	İNGİLİZCE
NATIONAL GEOGRAPHIC	A.B.D	BELGESEL	İNGİLİZCE
ESPN	İSPANYA	SPOR	İNGİLİZCE
FOX KIDS	A.B.D	ÇOCUK EĞLENCE	İNGİLİZCE
TCM		EĞLENCE	İNGİLİZCE
CARTOON NETWORK		ÇOCUK EĞLENCE	İNGİLİZCE
TVE	İSPANYA	HABER-EĞLENCE	İSPANYOLCA
RAI INTERNAYIONAL	İTALYA	HABER-EĞLENCE	İTALYA
NHK	JAPONYA	HABER-EĞLENCE	JAPONCA
KTR	KIRGIZİSTAN	HABER-EĞLENCE	KIRGIZCA-RUSÇA
KOORT	KIRGIZİSTAN	HABER-EĞLENCE	KIRGIZCA-RUSÇA
ARIRANG	KORE	HABER-EĞLENCE	KORECE
REALITY TV	ABD	HABER	RUSÇA
DISCOVERY SCI-TREK	ABD	BELGESEL	RUSÇA
DISCOVERY CIVILISATION	ABD	BELGESEL	RUSÇA
DISCOVERY TRAVEL	ABD	BELGESEL	RUSÇA

ANIMAL PLANET	ABD	BEİGESEL	RUSÇA
TV PRO	KIRGIZİSTAN	EĞLENCE(FİLMLER)	RUSÇA
11.KANAL	KIRGIZİSTAN	EĞLENCE(FİLMLER)	RUSÇA
NBT	KIRGIZİSTAN	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
PİRAMİDA	KIRGIZİSTAN	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
YUGRA	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
ORT	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
TV3	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
KULTURA	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
TV SENTR	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
NTV	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
TVC	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
RAMBLER	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
TNT	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
REN TV	RUSYA	HABER-EĞLENCE	RUSÇA
NTV SPORT	RUSYA	SPOR	RUSÇA
DARYAL TV	RUSYA	EĞLENCE	RUSÇA
DETSKI MIR	RUSYA	ÇOCUK EĞLENCE	RUSÇA
NAŞE KİNO	RUSYA	EĞLENCE (FİLMLER)	RUSÇA
CNL		DİN	RUSÇA
ROMANTIKA		PEMBE DİZİLER	RUSÇA
NICKLELON	A.B.D	EĞLENCE	RUSÇA
HALLMARK		EĞLENCE (FİLMLER)	RUSÇA
AJARA TV	GÜRCİSTAN	HABER-EĞLENCE	RUSÇA-GÜRCÜCE
DISCOVERY	ABD	HABER	RUSÇA-İNGİLİZCE
EUROSPORT	EBU	SPOR	RUSÇA-İNGİLİZCE
TRT INT	TÜRKİYE	HABER-EĞLENCE	TÜRKÇE
CHANNEL. V	ABD	MÜZİK	
ONYX	ALMANYA	MÜZİK	
MEZZO	FRANSA	MÜZİK	
MCM	FRANSA	MÜZİK	
VIVA	POLONYA	MÜZİK	
DJ		MÜZİK	
MTV RUSSIA		MÜZİK	
VI 1		MÜZİK	